

NÉPRAJZ ÉS NÉPMŰVELÉS

Minden korszakban megvolt és megvan a tudományok sajátos feladata. Hazánkban, a szocialista építés korszakában pártunk, államunk és a különböző intézmények, népművelési szervek arra törekednek, hogy a társadalom- és a természettudományok eredményei, a marxizmus-leninizmus ideológiájának tanításai minél eredményesebben eljussanak a dolgozó nép széles rétegéhez, alakítsák, formálják gondolkodását, mélyítsék tudását. A tudás, a műveltség elősegíti egyéni törekvéseink, céljaink elérését, és emeli a társadalom egészének jólétét is.

A tudományok eredményei különbözőképpen jutnak el a társadalom vérkeringésébe. A fizikai laboratóriumokban folyó kutatások eredményeit villany, rádió, televízió formájában kapja meg a falvak népe. A kémiai kutatások gyakran hosszú évekig tartó munkájának eredménye egy-egy gyógyszer és növényvédő vegyszer. A lélektani vizsgálódások eredményei ott tükröződnek a falusi iskola tanítási módszerében. Ugyanekkor számtalan termékenyítő gondolat, megfigyelés, adat, feljegyzés áramlik a nép szélesebb köréből a tudomány felé. A növénytan tudományát nem a botanikusok teremtették meg, hanem a növényeknek azok a laikus gyűjtögetői, akik kedvtelésből, gyógyítás céljából, esztétikai igényeik kielégítésére szedték össze a különböző virágokat, gyökereket, gumókat, azok tulajdonságait lejegyezték, — míg azután sok évszázad múlva jött egy Linné, aki mindezeket rendszerbe foglalta. A modern orvostudomány ma is figyeli azoknak a füveknek a gyógyító hatását, amelyeket falusi javasasszonyok szednek össze és különböző betegségek gyógyítására ajánlanak. Számtalan nagyfontosságú régészeti lelet került már olyan módon felszínre, hogy a falu tanítója, a határban szemlélődő parasztember valamilyen cserepet vagy fémtárgyat talált s annak nyomán tervszerű és eredményes ásatások indulhattak meg.

A szocialista tudós nemcsak a saját lombikját figyeli, hanem társadalmának szükségleteit is. Nemcsak az írot inspirálja a társadalom, hanem a tudomány művelőjét is.

Ebben a perspektívában szeretnék néhány szót szólni a néprajz jelentőségéről. A néprajz a dolgozó nép, elsősorban a parasztság hagyományos műveltségével, talán helyesebben mondva életformájával foglalkozik. Kutatja ennek az életformának az időbeli kialakulását, az életformának a gazdasági és társadalmi tényezőkkel való kapcsolatát, azt az állandó változást, mozgást, amely egyébként minden műveltséget jellemez. Természetesen, amikor hagyományos műveltségről beszélünk hagyományon nemcsak az ezerévest, a honfoglaláskorit értjük. A hagyomány fogalmát nem lehet a „megszépítő meszeség” mértékével mérni. Nemcsak az hagyományos, ami ősi, hanem mindaz, amit a közösség az életformájába beillesztett és azt tovább fejleszti, alakítja, formálja, esetleg később elősegíti annak kiküszöbölődését, újjal való helyette-

sítését. Ebben a felfogásban nemcsak az évszázados népdal hagyományos, hanem hagyományossá válik a kis szatmári falu KISZ-szervezete, rendszeresen újságot olvasó közössége vagy a modern agrikultúra különböző technikája, művelési módja. Ezt az átalakulási folyamatot természetesen nekünk szintén figyelemmel kell kísérnünk s az már más kérdés, hogy ebben a figyelemmel kísérésben miképpen osztozik az etnográfia és a szociológia.

A népi kultúra (a népköltészet remekei éppenúgy, mint a falu társas szokásai s gazdasági életének különböző megnyilatkozásai) jelenünk és történelmünk szerves része. Egy falusi parasztház éppenúgy visszatükrözi a különböző stílusokat (ha nem is hívjuk azokat gót, román vagy más stílusnak) és a társadalmi viszonyok sokrétűségét, mint a kölni dóm vagy a reimsi székesegyház. Csak éppen fel kell tárni a népi kultúra perspektíváit. Népművelésünknek pedig éppen az a feladata, hogy megfelelő nyelven mindezekre rámutasson s tudatosítsa, hogy a paraszti hagyományok nem kuriózumok, hanem a dolgozó nép évszázados munkáját, gazdasági és társadalmi helyzetét, gondolkodását és alkotószellemét fejezik ki. Nemcsak az a történelem, ami a földből kerül elő, amit a kódexek lapjain olvashatunk, hanem az is történelem, amit magunk körül látunk és amiben benne élünk. A mindenkori jelennek éppúgy van történelme, mint a kőkorszak periódusainak. Csak néhány idevonatkozó példát a szatmári tájakról: a szamosmenti lankák szilvakultúrája a XV—XVII. századi fejlett magyar gyümölcskertészetnek a maradványa, a szatmár-beregi *abarák* (szénatartó épületek) bizonyítékai annak, hogy parasztságunk már korábban megismerte a fejlettebb (XIV—XV. századi) európai gazdálkodás építményeit s alkalmazta azokat, a szatmári fürtös gubák viselete a rideg, pásztorkodó, vásározó, fuvarozó életmódnak a természeti viszonyokhoz való magasfokú alkalmazkodását fejezik ki. Luby Margit több könyvében összegyűjtötte, rendszerbe foglalta a szatmári hagyományokat. Ezekben a hagyományokban éppenúgy előcsillannak a magyar mythológia honfoglaláskori emlékei, mint a feudalizmus társadalmi szabályainak, az úr és paraszt közötti különbségnek, rangnak a megnyilatkozásai. Természetesen a paraszti életforma — különösen napjainkban, a falu szocialista átalakulása során — nagymértékben változik, a parasztság is menekül a múltjától s elveti magától a feudális kor társadalmi szabályait. Minden, a néppel kapcsolatban álló tudománynak ezt elő is kell segítenie. A néprajz sem akar konzerválni! De viszont arra felhívjuk a figyelmet, hogy a ma még élő paraszti múlt emlékeit, s a jelen alakuló hagyományait a múzeumok, a kéziratárak és tudományos értekezések számára rendszeresen össze kell gyűjteni, s azokat feldolgozva, értékelve a közműveltség elé bocsájtani. Éppen a néprajz területére tartozó anyag révén ismerhetjük meg annak a történeti fejlődésnek a végső kibontakozását, amit a XIX. század végi és XX. század eleji paraszti életforma a maga ellentmondásaival, keserűségeivel, társadalmi harcaival jelent.

De a paraszti kultúra, a népi műveltség nemcsak a múlttal köt össze, hanem összekapcsolja a szomszédos népek kultúráját, életformáját is. A múltban az uralkodó osztályok a különböző nyelven beszélő népeket számtalanszor szembe állították egymással. Vesztes vagy győztes, de mindenkor véres és szenvedésteli háborúk voltak ennek a szembeállításnak az eredményei. A magyar történelemből számtalan ilyen példát lehetne említeni. A néprajzi kutatások eredményei révén éppen arra mutathatunk rá, hogy a népi kultúra — amikor kifejleszti a maga sajátos ethnikai jellegét és őrzi történeti sajátosságait — nem elválasztja egymástól, hanem széles területen összekapcsolja az

egymás mellett élő népeket. Nemcsak a folyók és a szelek áramlanak egyik területről a másikra, hanem a népi kultúrjavarok is és az ilyen áramlások révén közelebb kerül egymáshoz a különböző népek gondolkodása, megismerik egymás magatartását. Szokásaikat, dalaikat, gazdálkodási módszerüket egymás között kicserélik. A népi kultúra területén ezt a mozgást néhány szabolesi-szatmári példával szeretném illusztrálni. Már a XVII. században ruszin aratók jártak le erre a tájra. A XVIII—XIX. században az Északi Kárpátokból, Galíciából vándor fonó emberek keresték fel a nyíregyházi gazdákat és segédkeztek a kender feldolgozásában. A probléma még a városi hatóságokat is foglalkoztatta s 1785-ben Nyíregyházán elrendelik, hogy „passzus nélkül kóborló lengyel-poljásokot tilos a fonásba felfogadni”. A tiltó rendelkezés nem sokat használt. Számtalan vándor megtelepedett Nyíregyházán és sohasem tért vissza szülőföldjére. (Tanulságosan ír erről Márkus M. A bokortanyák népe c. könyvében.) Az Ecsedi-láp száraz füve még a századforduló táján is téli legelője volt a Kelemen-havasok román pásztorainak. Szatmárból pedig legelőre számtalan sertéskondát és juhnyáját hajtottak fel a ruszin hegyek közé. A szatmári népviselet, építkezés, táplálkozási szokások számtalan elemét megtaláljuk a szomszédos, kárpátaljai és románlakta tájakon is. Gondolok itt pl. a már előbb említett gubaviseletre, az aborákra, de a példákat kiegészíthetném a Tiszahát jellegzetes tőkéskapuival, a parasztházak régi kandallószerű tűzhelyeivel, a csűrformákkal, a fonott gabonatarató kasokkal, a díszesen faragott szalonnás ládákkal, az azonos háziállatfajtákkal, a magyarok, kárpátaljai ruszinok, románok részére egyaránt dolgozó szatmári parasztfazekások termékeivel és még sok mással. Most ne azt vizsgáljuk, hogy ezek a kultúrjavarok melyik néptől kerültek át a másik néphez, — hanem mindezekből azt a tanulságot vonjuk le, hogy a kultúrjelenségek igen gyakran átlélik a népi és nyelvi határokat, terjednek, visszahúzódnak és számtalan szállal összekapcsolják az egymás mellett élő népeket. A népi kultúrák között nincsenek éles vonalhatárok, hanem széles átmeneti övezetek, amelyek az évszázados hasonló történeti sors, az azonos gazdasági és társadalmi körülmények, a békés egymásrataltság, a táji adottságok következtében jöttek létre. A készülő Magyar Néprajzi Atlasz ezt a gondolatot számtalan más részlettel is dokumentálja, természetesen a magyar népi csoportok és tájak jellegzetes etnikai vonásaival együtt. A népi kultúra sajátosságainak nincsenek éles határai a múlt, az idő perspektívája felé sem. Ugyanabban a tájban az egyik faluban a népviselet már a XIX. század második felében átalakult, míg a másikban az 50—60 éves formák napjainkban is funkcionálnak. A pásztor eszközei között évszázados hagyatékokat találunk, de a gazda (akinek a jószágait őrzi) már a modern mezőgazdálkodás rendszerét tette magáévá. A népi kultúra alakulásának vizsgálatakor persze nem tudunk olyan általános szabályokat és törvényszerűségeket megállapítani, mint a természettudományokban. A változások egyik oka a különböző generációk szemléletében megnyilatkozó különbség, s a szemléletet, a magatartást pedig az individumoknak a gazdasági és társadalmi környezetben elfoglalt helyzete befolyásolja.

Az elmondottak nyomán két gondolatot szeretnék a népművelés munkásainak megemlíteni:

Tudatosítanunk kell, hogy népünk hagyományos műveltsége történelmünk szerves része. Ezt ismerni, megismertetni és értékelni éppen a dolgozó nép melletti ideológiai-politikai állásfoglalásunk következtében is elsőrangú feladatunk. A múltban a feudális viszonyok között élő, a jelenben a szocializ-

mus építésében résztvevő a parasztság ,alkotásait' kell megfelelően értékelve a legszélesebb körökkel megismertetni s annak jelentőségét tudatosítani. Nem a nóta, a színes viselet és a tánc jelenti a hagyományos népi műveltséget. Ezek előtérbe állításával elleplezzük a feudális korszak paraszti nyomorúságát és szemléletünk a narodnyikizmus útjára, a paraszti élet idillikus szemléletéhez vezet. Természetesen a népi műveltséghez hozzátartoznak az előbbieket is, de ezek mellett gondoljunk arra, hogy a múltban a paraszti verejték elsősorban nem a táncolók homlokáról hullott le, hanem a szántó-vetők, az aratók arcán csorgott végig. Tehát a tágabb értelemben vett munka megismertetését helyezzük előtérbe. Sajnos! az iskolai oktatásban alig van helye a magyar paraszt életformájának bemutatására. Az érettségizett diák többet tud a fáraók életéről, mint saját dolgozó népének hagyományairól. Éppen ezért a népművelésnek és a népművelőknek kell pótolnia ezt a hiányt. Ez megtörténhet a falusi iskola honismereti szakkörében és a legszélesebb köröknek sugárzott rádió- és televízióadásban. A magyar rádióknak van egy igen népszerű rovata: az Édes anyanyelvünk. Mindannyian sok tanulsággal és élvezettel hallgatjuk Lőrincze Lajos előadásait. A nyáron a Gyergyói havasokban megkérdeztem — beszélgetés közben — egy székely pásztorgyereket, aki botjára már nem tarisznyát, hanem tranzistoros rádiót akasztott, hogy tudod-e, hogy ki a francia állam vezetője. Ő habozás nélkül azt felelte, hogy Lőrincze Lajos. Felvetem itt a kérdést, hogy miért ne lehetne az Édes anyanyelvünkhöz hasonlóan a magyar népi kultúra értékeiről, Édes műveltségünkről ilyen oktató, népművelő műsort sugározni.

A másik gondolat pedig az, hogy a népművelés legkülönbözőbb szintjén rá kell mutatnunk arra, hogy a néprajztudomány által feltárt és értékelt anyag tanulságosan dokumentálja a különböző népek békés, egymást megbecsülő együttélését, kapcsolatát s ezzel segíteni tudjuk azokat a politikai törekvéseket is, amelyek a szocializmust építő népeket minél közelebb kívánják hozni egymáshoz.

Itt szeretnék egy olyan kérdésre felelni, amely a két világháború között, de még ma is sokat foglalkoztatja a legkülönbözőbb rétegeket, s éppen a népművelés nagyrabecsült munkatársai előtt valamilyen formában gyakran felteszik. Ez a kérdés a *mi a magyar* kérdése? Szekfü Gyula szerkesztésében 1939-ben egy hasonló című, sokat emlegetett könyv jelent meg, amelynek szerzői minden időkre érvényes feleleteket vagy inkább hosszú fejtegetést próbáltak adni erre a kérdésre. Természetesen számtalan szál köt össze bennünket múltunkkal, múltunk számtalan motívuma, szellemi teljesítményeink kisugárzása, évszázadokon át tovább él és hat. Egy nép, ha megtagadja múltját elveszett! Egy nép nemcsak a nyelvében, hanem a kultúrájában is él! De a kérdéssel kapcsolatban valamilyen örökértékűséget fetisizálni nem lehet, mert ez fejlődésünket akasztja meg. Más volt a magyar a honfoglalás korában, a feudális nagybirtok gyűrűjében s mások lettek az etnikai tulajdonságai a szocializmust építő magyar népnek. Az etnikai tulajdonságok is állandóan változnak és alakulnak. Gondoljunk csak a matyók etnikai jellegének változására. A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben a matyó etnikumot annyira jellemző színes viseletnek még alig voltak meg a csírái, azután jött a színes viselet kultusza, és 15—20 év óta ez is a múltté lett, mint a summásság. Három gazdasági változás — három változást idézett elő a matyók etnikai sajátosságában is. Az alföldi tájhoz, az alföldi emberhez ma éppenúgy hozzátartoznak vagy hozzá kell, hogy tartozzanak modern ipartelepeink, gyáraink, állami gazdasá-

gaink és termelőszövetkezeteink táblás gyümölcsösei, mint a XIX. században a rétközi tájhoz a pákászok, a Hortobágyhoz a szilaj pásztorok. De a nép megmarad népnek, ha már levette a csizmát, de nem bizonyos, hogy *néppé* vagy a *népé* lesz az, aki csizmát húz és hozzá bajuszt növeszt vagy egyéb álarcban közeledik a nép felé, hogy éppen a szocialista falu szerkezetének fogaskerékrendszerén lazítson.

Amikor népi műveltségünk sajátosságait ismertetjük azt gondolom, hogy az előbbi a fejlődési tendenciáról, a mi a magyar lényegéről sohasem szabad elfelejtkeznünk.

És most még néhány gyakorlati probléma!

Múzeumainknak minél tervszerűbbé kell tenni a népi kultúra hagyományos és eltűnőben, átalakulóban levő anyagának megmentését. Évtizedek vagy évszázadok múlva ezek feltárásához már nem lesz elég az archeológus ásója. A megmentéshez nemcsak az országos, a megyei múzeumok járulhatnak hozzá, hanem a kisebb helyi múzeumok, a falu helytörténeti gyűjteményei is. Ezeknek a fejlesztése igen nagy jelentőségű, mert a falvak kisebb vagy nagyobb közösségének neveléséhez járulnak hozzá. Olyan anyagot menthetnek meg, amelyhez a tudomány keze csak ritkán nyúlhat. A falu közvetlenül láthatja, hogy múltját, munkáját, értékeit miképpen becsülik meg. Az ilyen múzeumok további megszervezéséhez eredményes perspektíva tárulna fel Fehérgyarmaton, Mátészalkán és másutt. Minden ilyen múzeum jelentős segítséget nyújthatna az iskolák mindennapi munkájához, a népművelési előadásokhoz is. S talán itt vethetem fel a szabadtéri helyi gyűjteményének továbbszervezését is.

Tovább kell fejleszteni az országos néprajzi gyűjtőhálózatot és gyűjtőtevékenységet. Ez eddig is igen szép eredménnyel járt. De a gyűjtők, különösen a pedagógusok ne csak a tudomány, hanem felsőbb szerveik részéről is részesüljenek fokozódó elismerésben. Vidéki múzeumaink feladata lenne, hogy területük önkéntes néprajzi gyűjtőmunkásaival időnként megfelelő konzultációkat tartsanak, irányítsák őket és tegyék lehetővé az értékesebb gyűjtések megjelenését.

Nemcsak a néprajz, hanem legújabbkori történetünk ügyét is szolgálná, ha falvanként egy-egy idősebb paraszttal megiratnánk életrajzát. Ezeknek a biográfiáknak az értékét az esztendőik csak növelnék s lassan oklevelekké, történeti forrásokká válnának.

Mindezeken a feladatokon múzeumaink vezetői, a népművelés, a néprajz illetékesei ilyen vagy olyan formában munkálkodnak is és szép eredményeket értek el. Én csupán emlékeztetőnek szántam a fentieket. Tudom, hogy programot szerkeszteni, tervet formálni sokkal könnyebb, mint annak egyetlen pontját megvalósítani.

Amit végül mégis felvetek, tudom szintén, hogy pusztába kiáltó szó! Ez a néprajz középiskolai oktatásának kérdése. 1947-ben ezen a téren nagyot léptünk előre. A mezőgazdasági középiskolákba bevezették a néprajz oktatását s meg is jelent a magyar néprajz első középiskolai tankönyve, amely nemcsak a magyar középiskolák első néprajzi tankönyve volt, hanem az egész világon az első ilyen jellegű tankönyv. (Balassa I., Magyar néprajz. A mezőgazdasági középiskolák III. osztálya számára. Bp. 1947.) Középiskolai oktatásunk gyorsan változó rendszeréből azután kihullott a néprajz. Meggyőződésem szerint a néprajz oktatását, még a mai állandóan változó és terhelt középiskolai oktatási rendszeren belül is sikeresen meg lehetne oldani s oktatása

hozzájárulhatna azoknak a politikai-ideológiai célkitűzéseknek a megvalósításához is, amelyek a középiskolai oktatást foglalkoztatják. Sajnos ez a kérdés nem szerepelt az utóbbi években a néprajz tudománypolitikai napirendjén sem.

Ezért úgy gondolom, hogy múzeumainknak, egyetemeinknek, különböző tudományos és népművelő intézményeinknek, a népművelők seregének a feladata, hogy a legszélesebb körök előtt feltárják a néprajz lényegét, tudományunk eredményeit. Ezzel hozzásegítik társadalmunkat ahhoz, hogy megismerjék dolgozó népünk egyik széles rétegének, a parasztságnak a munkáját, amely munka történelmünket éppenúgy alakította, mint azok a politikai cselszövések, amelyek a néptől függetlenül mentek végbe és hálózták be a feudális Magyarország évszázadait.

GUNDA BÉLA